

MEDEDELINGEN VAN DE HISTORISCHE KRING KESTEREN EN OMSTREKEN

Historische Kring Kesteren en Omstreken.

ZOMER 1973

Overzicht van de secretaris over de periode 1 januari 1971 tot 31 december 1972.

Op 15 maart 1971 werd in het Dorpshuis te Kesteren de derde jaarlijkse algemene ledenvergadering gehouden. Na de opening door de voorzitter A. Datema gaf de secretaris-penningmeester J.A.E. de Kleuver een jaaroverzicht.

Het voorstel om het bestuur weer uit te breiden tot drie leden, en wel met de Heer J. van Dam te Kesteren, werd met algemene stemmen aangenomen. Tijdens de rondvraag werden er diverse suggesties gedaan voor het programma van het komende jaar. Na de pauze werden enkele interessante kleurenfilms over geschiedkundige onderwerpen vertoond.

Op 23 augustus 1971 hielden de Heren Datema en de Kleuver een lezing voor de afdeling Kesteren-Opheusden van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen. Aan de hand van een aantal vondsten en dia's gaven zij een overzicht van de werkzaamheden van onze vereniging. Na de pauze ontstond er naar aanleiding van een groot aantal vragen en opmerkingen een geanimeerd gesprek.

Op 14 september 1971 was er een bijeenkomst op ons oude adres, de Prinses Marijkeschool in Kesteren. Dit om gezamenlijk de belangrijke grafvondsten uit de IJzertijd en de Romeinse tijd, die in 1970 in Kesteren door leden van onze Kring gedaan zijn, te bezichtigen.

In samenwerking met de A.W.N.werkgroep "Midden- en West-Betuwe" werd op 18 december 1971 een bijeenkomst in het Gemeentemuseum in Arnhem gehouden. Na een bezichtiging van de diverse collecties van het museum, sprak de directeur, de Heer Pierre Jansen, voor ons over "Waarheden en onwaarheden in een oud schilderij". Dit naar aanleiding van het werk "Panorama buiten de Rijnpoort te Arnhem" van Joris van der Hagen (1615-1667).

Jammer was het, dat slechts weinig leden op deze interessante middag aanwezig waren. Een aantal leden kwam op twee avonden in februari 1972 bijeen bij Mevr. Kusumobroto in Bennekom.

Zij gaf in haar werkplaats een demonstratie van het slijpen van gewone stenen en halfedelstenen en het vervaardigen van sieraden daarvan.

Op 6 november 1972 sprak de Heer F.M.N. Hattink uit Buurmalsen over "De Waalbandijk".

Met behulp van een groot aantal dia's gaf de spreker een duidelijk beeld van de geschiedenis, de functie en de toekomst van de dijk van Tiel tot Gorinchem. Door de dijkverzwaring dreigen heel wat historische punten te verdwijnen.

Al het mogelijke wordt gedaan om diverse belangrijke voorwerpen en gebouwen, zoals oude dijkhuizen, te behouden.

In een gezamenlijke bijeenkomst van onze Kring en de A.W.N. werkgroep "Midden- en West-Betuwe" in het Dorpshuis te Kesteren op 14 december 1972, sprak de Heer Drs. J.K. Haalebos uit Nijmegen over "Maurik, een nieuwe vesting in de Limes Inferior". De ontdekking van deze Romeinse vesting, waaraan enkele leden van onze vereniging zoveel hebben bijgedragen, is een van archeologische hoogtepunten van de laatste tijd geweest. Bij het verdere onderzoek konden zeer veel belangrijke voorwerpen, die door de baggermachine naar boven werden gebracht, verzameld worden.

Van de "Mededelingen van de Historische Kring Kesteren en Omstreken" verscheen 4e jaargang nr. 1. Een ruilcontact werd aangegaan met de "Historische Vereniging Tweestromenland" in het land van Maas en Waal.

Op 31 december 1972 bedroeg het aantal leden 45.

Kesteren, 12 januari 1973.

J.A.E. de Kleuver.

HISTORISCHE KRING - A.W.N. WERKGROEP MIDDEN-EN WEST-BETUWE, BOMMELERWAARD EN ZUID-WEST VELUWEZOOM.

-o-o-o-o-o-o-o-o-

Tussen beide verenigingen is een overeenkomst gesloten, die ook van kracht is voor de historische kringen en verenigingen, waarvan de werkgebieden samenvallen met die van de bovengenoemde werkgroep van de A.W.N. Deze overeenkomst houdt in, dat alle vondsten gedaan door de werkgroep na documentatie etc. in beheer overgedragen worden aan de Historische Kringen, die deze vondsten zullen bewaren en zo mogelijk tentoonstellen, daar waar zulks mogelijk is.

Voor wat de Historische Kring Kesteren en Omstreken betreft het volgende: Het gebied waarover de Historische Kring haar activiteiten uitstrekt wordt begrensd in het noorden door de rivier de Rijn, in het zuiden door de rivier de Waal. De grens naar het oosten ligt tot aan de gemeenten Valburg en Heteren, terwijl het Amsterdam-Rijnkanaal met uitzondering van de overloop van de gemeente Maurik de westelijke grens vormt.

Het dépôt, waar de vondsten opgeslagen zijn en worden is voorlopig de Prinses Marijke School te Kesteren. Naar een definitief onderkomen wordt uitgekeken. Er wordt met instellingen, waar veel publiek komt o.a. banken onderhandeld om te komen tot het plaatsen van vitrines, waarin de archeologica tentoongesteld kunnen worden. Voor studiedoelinden is het dépôt voor een ieder toegankelijk (na afspraak), terwijl ook voor tentoonstellingen etc., waar dan ook, materiaal beschikbaar gesteld wordt.

We dachten, dat met deze overeenkomst en regeling een en ander zo geregeld is, dat, wat in de stroek gevonden is en wordt er blijft en toegankelijk is voor een ieder met een serieuze belangstelling.

Eventuele nadere inlichtingen kunnen verkregen worden bij het bestuur van de Historische Kring Kesteren en Omstreken.

Kesteren, 14 juni 1973.

A. Datema, vz.

OMMEREN.

I Het dorp Ommeren.

De naam Ommeren wordt in de bewaarde historische geschriften voor 't eerst genoemd in 997! In een charter (oorkonde, handvest, officieel stuk) d.d. 27-10-997 wordt ons meegedeeld, dat 'n zekere Otto III, Keizer van Duitschland (bijgenaamd "het wonder der wereld") geheel Ommeren heeft cadeau gegeven aan het bestuurscollege van een Klooster, dat toen zou worden gesticht op de Luisberg bij Aken !

Ommeren zal dus zeker nog ouder zijn en wel dateren uit de tijd, waarin de Batavieren zich kwamen vestigen in de Betuwe.

Oude voormalige namen van het dorp zijn geweest: Umeron, Umere, Homeru en Omere. Deze namen zullen volgens deskundigen wel verband houden met het hoge meer, dat zich in de grijze oertijd daar bevond, tengevolge van de moerassige gesteldheid van de landstreek, en zou dan tevens wijzen op een gebied, dat destijds wat hoger gelegen was.

Ter plaatse treft men dan ook enige "heuvels" aan:

1. de Aschheuvel, d.i. een oude Bataafse begraafplaats (aan de Hoofdstraat).
2. de Kroonheuvel, d.i. een plaats, waar men ten tijde van de Batavieren een aanvoerder koos, die daarna op een schild gezeten werd rondgedragen en zich dan voelde, alsof hij werd gekroond (aan de Hoofdstraat).
3. de Peltenheuvel, d.i. een plaats, waar men ten tijde van de Batavieren Pelt (of Beld of Belder, de God des Lichts) vereerde (aan de Harensestraat).

II De Sint Lambertuskerk.

Het is een fraaie, karakteristiek.Betuwse kerk, zeker een van de oudste in de Betuwe. Het schip dateert van $\pm$ 1250, het koor van $\pm$ 1450, de toren van 1843.

Een oude gravure, d.d. $\pm$ 1750, die nu (1973) nog hangt in de huiskamer van de pastorie, vertoont deze kerk in zijn volle vroegere fleur, toen de oude zware tufstenen toren er nog stond, dragend de kenmerken van de Romaanse bouwstijl. De ramen in het schip der kerk zijn klein en hoog geplaatst en herinneren aan de vroege Gothiek.

Het verhoogde koor wordt gedekt door kruisribgewelven en gesteund door steunberen.

In het koor der kerk zijn aanwezig:

1. 'n grote altaarsteen, vervaardigd van rode zandsteen, oorspronkelijk 'n sarcofaagdeksel. Er staan op aangegeven 5 wijdingskruisjes, als 'n herinnering aan de 5 wonden van Christus.
2. 'n sacramentshuisje, een nis in de N. koormuur, waarin brood en wijn in de oudste tijden werden bewaard.
3. 'n piscina, een nis in de Z. koormuur, waarbij oorspronkelijk een wasbekken aanwezig was, dat gebruikt werd door de pastoor om zijn handen en het vaatwerk te reinigen, terwijl de afvoer van het gebruikte water gewoon door de muur heen naar buiten liep.

De preekstoel is eenvoudig, van eikenhout, d.d. 1698, zonder klankbord en met 'n voet en trap uit de 19e eeuw.

Een grafsteen is ingemetseld in de ruimte onder de orgeltribune, in de torenmuur (aan de binnenkant).

Het betreft 'n zekere Jutta, die wat te maken heeft gehad met Ommeren. Het omschrift, in gothische letters is als volgt:

" A^o 1558, den 28 dach December, starf Jutta van Hattum Henriks (dr.)"

Men vraagt zich nog steeds af: Wie was deze Jutta ?

Abdis van een voormalig klooster te Ommeren ?

Het Kerkhof van Ommeren (eigendom van de Kerkelijke gemeente !) ligt direct rondom de Kerk.

De oudste grafsteen is d.d. 1847. Deze steen ligt het allermeest in het Z.O. van het Kerkhof. Er staat alleen maar op geschreven: Diederik Jakob Arend Gerhard Francois van den Steen, Heer van Ommeren".

Het adellijk geslacht "van den Steen" heeft eeuwen geleden nogal wat te maken gehad met Ommeren. Het voerde hetzelfde familiewapen als het adellijk geslacht "van Ommeren", dat er vroeger ook geweest is.

De eerste vertegenwoordiger van het geslacht "van den Steen", die zich "Heer van Ommeren" noemde, is geweest:

Mr. Arend van den Steen, Heer van Ommeren, geb. 1668 en burgemeester van Tiel. Hij overleed in 1723. Na hem bleef de titel "Heer van Ommeren" in zijn familie voortbestaan.

En zo is dan ook "Heer van Ommeren" geweest, de bovengenoemde Diederik Jakob Arend Gerhard Francois van den Steen, geb. 1811, wonende te Zoelen, en begraven te Ommeren in 1847.

Hij was wel zo ongeveer de laatste, die als Ambachtsheer van Ommeren, aldaar nog enige invloed had.

III (Sint) Lambertus.

De vraag rijst: Wat heeft die eigenlijk met Ommeren te maken ?

Hij werd geboren (naar de beste gegevens): 17 sept. 705 te Maastricht.

De R.K. Kerk vereert hem als Heilige en Martelaar.

Vandaar het epitheton "Sint" voor zijn naam, dat er nog al aan is blijven hangen, evenals aan de namen Sint Joris, Sint Jan, Sint Pieter, Sint Bavo en zo vele andere namen.

Hij is ± 40 jaar lang Bisschop geweest in zijn geboorteplaats Maastricht in de 1e helft van de 8ste eeuw.

Hij onderscheidde zich door zijn vele deugden, zo zeggen de berichten.

Hij was een van de allereerste "Zendelingen" in ons land, die het Christendom hier hebben gebracht.

Hij was een tijdgenoot van Bonifatius en van Willebrord (alle drie uit de 1e helft van de 8ste eeuw).

Verscheidene tientallen Kerken, in België en in Nederland (Noord-Brabant, Limburg, de Betuwe) dragen zijn naam.

In de Betuwe b.v. de Kerken van Buren, Ingen en ommeren.

Sint Lambertus zal dus waarschijnlijk ook in de Betuwe zijn geweest en de Batavieren, die daar toen woonden, zullen zó onder de indruk zijn gekomen van zijn prediking, dat ze zich lieten dopen !

De waarschijnlijkheid van deze bewering gaat reeds grenzen aan zekerheid hierover, wanneer we vernemen, dat Lambertus (Bisschop van Maastricht) soms bezocht zijn vriend Willebrord (Bisschop van Utrecht) !
Er was immers in die tijd reeds een grote Romeinse heerbaan, waarlangs men, vanuit Maastricht, door de Betuwe heen naar Utrecht kon gaan !

v.H.

Uit de notulen van de buitengewone ledenvergadering van de Historische Kring Kesteren en Omstreken gehouden op 13 januari 1973.

Op zaterdagmiddag 13 januari 1973 kwamen een aantal leden bijeen in het Dorps-huis in Kesteren voor een buitengewone ledenvergadering.
In zijn openingswoord merkte de voorzitter, de heer A. Datema, op, dat deze vergadering als lustrumvergadering beschouwd moet worden, omdat de Kring op 25 oktober j.l. 5 jaar bestond. In een overzicht van de geschiedenis van onze vereniging, belichtte de voorzitter vooral de activiteiten van de archeologische werkgroep van onze kring (de gravers) en de verhouding tot de door ons in 1968 opgerichte werkgroep "Midden-en West-Betuwe" van de A.W.N. Dit alles mondde uit in de bespreking van punt 3 van de agenda: de bewaring van de archeologische vondsten uit ons werkgebied. (De uiteindelijke regeling vindt u elders in ons blad vermeld, welke regeling zowel door de buitengewone ledenvergadering van de H.K.K. en O. als door de ledenvergadering van de werkgroep "Midden-en West-Betuwe etc" is goedgekeurd, in beide vergaderingen met algemene stemmen.)
De heer G.A. Baron van Till deelde mee, dat de A.W.N.-werkgroep hieraan wil medewerken en t.a.v. de vondsten uit ons werkgebied (de begrenzing treft u elders in dit blad aan) dezelfde procedure zal volgen. De opgravingen in ons werkgebied zullen (na het van kracht worden van de regeling) steeds in A.W.N.-verband geschieden.
In verband met een en ander werd met algemene stemmen besloten voor onze vereniging statuten en een huishoudelijk reglement vast te stellen, zodat rechtspersoonlijkheid verkregen kan worden. De statuten enz. zullen opgesteld en aan de leden toegezonden worden voor commentaar. Ook in verband hiermee werd besloten het bestuur uit te breiden tot 5 leden. De heren J.T.M. van Broekhuizen en E.F. Stephanus stelden zich beschikbaar voor deze twee nieuwe functies en werden met algemene stemmen tot bestuursleden benoemd. Het nieuwe bestuur zal de werkzaamheden onderling verder verdelen. Er werden reeds enkele suggesties gedaan voor nieuwe activiteiten t.a.v. het mededelingenblad en de verdere activiteit van de Kring in 1973.
Bij de rondvraag merkte de heer H.A. Gerritsen op, dat de archeologen in de Oost-Betuwe goede contacten hebben met de G.A.S.
De heren J.J. Jager en E.F. Stephanus stelden voor meer mensen uit eigen omgeving of uit eigen kring te vragen om een avond voor onze vereniging te verzorgen.

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

Vondsten uitbreidingsplan Nedereindsestraat-Fruitstraat, Historische Kring Kesteren, 1969-1970.

Graven Romeinse Tijd, gevonden in twee bouwputten in het bouwplan tussen Nedereindsestraat en Fruitstraat, Kesteren, 1970.

39 0, 167.737/438.195 - 167.750/438.128.

Bouwput huiskavels 13-18.

Graf 1.

Terra sigillata. Fragmenten van twee borden Drag. 31; één bodemfragment met het stempel CERIALIS.F, Cerialis, Rheinzabern, dat. Hadrianus-Antonini (IIb-c).

Governist aardewerk. Fragmenten van twee borden; techniek b, Brunsting type 17, dat. II.

Fragmenten van een beker met raadjesversiering, techniek b, Brunsting type 3, dat. midden II en later.

Fragment van een tweede beker dito ?

Gladwandig aardewerk.

Fragmenten mogelijk van grote kruikamfoor met horizontale ribbelversiering van vrij ruw aardewerk.

Fragmenten van een kruik van vrij zacht gebakken pijpaarde; bandvormige aan de binnenzijde holle lip; dat. midden II ?

Ruwwandig aardewerk. Fragmenten van twee borden Brunsting type 22b, dat. II.

Fragmenten van een kom Brunsting type 7.

Randfragment (+ enkele bodemfragmenten ?) met oor van een kruik of kan.

Diversen. Enige crematieresten, drie ijzeren nagels en een steenbrok.

Opmerking: de grafgiften zijn door vuur aangetast.

Graf 2. Van de inhoud is zeer weinig bewaard.

Terra sigillata. Viertal fragmenten ten dele of alle van Bord Drag. 31.

Governist aardewerk. Enkele fragmenten.

Gladwandig aardewerk. Fragmenten van een kruik met ringvormige lip.

Ruwwandig aardewerk. Enkele fragmenten.

Diversen. Fragmenten van ijzeren nagels, steenbrok.

Opmerking: de grafgiften zijn door vuur aangetast.

Graf 3.

Terra sigillata. Fragmenten van een bord Drag. 31.

Governist aardewerk. Fragmenten beker, zandbestrooiing, techniek b, Brunsting type 2, dat. eind I-II.

Ruwwandig aardewerk. Fragmenten bord met groeflijn onder de rand, Brunsting type 22, dat. II.

Fragmenten van een kom Brunsting type 7.

Diversen. Enkele crematieresten, enkele ijzeren nagels.

Opmerking: de grafgiften zijn door vuur aangetast.

Graf 4. Van de inhoud is zeer weinig bewaard.

Terra sigillata. Twee bodem-wandfragmenten van een bord Drag. 31.

Diversen. Eén fragment crematierest, steenbrok.

Opmerking: de scherven zijn door vuur aangetast,

Graf 5.

Terra sigillata. Fragmenten van twee borden Drag. 31.

Gevernist aardewerk. Fragmenten van een beker, techniek b, Brunsting type 3 (a ?), dat. II-III, voornamelijk IIB-IIIA.

Fragmenten van een beker, zandbestrooiing, techniek b, Brunsting type 2, dat. eind I-II.

Gladwandig aardewerk. Fragmenten van een hoge slanke kruik van ruwig materiaal.

Fragmenten van een kruik van vrij zacht materiaal, met 2-delig oor.

Fragmenten van kruikamfoor met ribbels (als bij graf 1).

Ruwwandig aardewerk. Fragmenten van een bord met groeflijn onder de rand, Brunsting type 22 (als Arentsburg 236), dat. II.

Fragment bodem van een tweede bord (?).

Diversen. Enkele crematieresten, enkele ijzeren nagels.

Opmerking: de grafgiften zijn door vuur aangetast.

De volgende voorwerpen zijn niet meer aan graven toe te delen.

Terra sigillata. Fragmenten van ca. zeven borden Drag. 31, van uiteenlopende vormen, alle of hoofdzakelijk 2de-eeuws.

Een bodemfragment met vrijwel onleesbaar stempel.

Enige bodemfragmenten met kerfsnedeversiering.

Fragmenten van één (twee ?) kom(men ?) Drag. 33, dat. IIA en later.

Gevernist aardewerk. Fragment beker, zandbestrooiing, techniek a, dat. eind I-II.

Fragment deukbeker, zandbestrooiing, techniek b, dat. eind I-II.

Gladwandig aardewerk. Fragmenten kruikamfoor van zachte witte pijpaaarde met tweedelig oor en bandvormige lip, cf. Arentsburg, afb. 90.59, dat. II.

Ruwwandig aardewerk. Fragmenten van enkele borden met groeflijn onder de rand, Brunsting type 22, dat. II.

Diversen. Enkele wandscherven van IJzertijdaardewerk (zgn. opspit ?), enkele ijzeren nagels.

Van het stort uit de bouwput afkomstig :

Gevernist aardewerk. Fragmenten met zandbestrooiing, techniek b, dat. eind I-II.

Fragmenten van een bord, techniek b (a ?), Brunsting type 18, dat. eind I'IIA.

Gladwandig aardewerk. Fragmenten van een kruik.

Diversen. Enkele crematieresten, een ijzeren nagel en steenbrokken

Bouwput huiskavels 7-12.

Graf 6.

Van dit graf zijn alleen de crematieresten gesignaleerd.

Graf 7.

Gevernist aardewerk. Een beker, zandbestrooing, techniek b, Brunsting type 2, dat. eind I-II.

Gladwandig aardewerk. Fragmenten van een kruik van zacht gebakken materiaal, met afgeronde ondersneden randlip, een vrij scherpe hals-schouderknik en een driedelig oor; dat. mogelijk vroeg II.

Diversen. Enkele wandscherven IJzertijdaardewerk (zgn. opspit ?), enkele crematieresten, ijzeren nagels, beenderfragmenten (niet verbrand) en een steenbrok.

Opmerking: de aardewerkfragmenten zijn door vuur aangetast.

Graf 8.

Terra sigillata. Fragmenten van een bord Drag. 18/31 (?) of 31; stempel gedeeltelijk bewaard, niet onwaarschijnlijk VIDVICVZ(F), Viducus (er is een drietal pottenbakkers van deze naam bekend in de periode Domitianus-Antonini).

Gevernist aardewerk. Fragmenten van een beker, techniek b, Brunsting type 1, dat. IB-begin II.

Fragmenten van een beker met zandbestrooing, techniek b, Brunsting type 2a, dat. eind I-II.

Gladwandig aardewerk. Fragmenten van een kruik met afgeronde, ondersneden randlip, een duidelijke hals-schouderknik en een driedelig oor; dat. vroeg II ?

Fragmenten van een kruik van zachte gelige pijpaaarde met trechter- of ringvormige monding en tweedelig oor.

Diversen. Acht wand- en bodemscherven van IJzertijdaardewerk (zgn. opspit ?), enkele verbrande beenderfragmenten (crematie ?), enkele niet-verbrande beenderfragmenten, enkele ijzeren nagels en een aantal steenbrokken.

Opmerking: de grafgiften zijn door vuur aangetast.

Graf 9.

Gevernist aardewerk. Fragmenten van een beker met zandbestrooing, techniek b, Brunsting type 2a, dat. eind I-II.

Gladwandig aardewerk. Een gave kruik van zachte gelige pijpaaarde, hoogte 23,5 cm, met afgeronde ondersneden lip en een tweedelig oor; grootste omvang op het midden van de buikhoogte; Stuart type 109A, dat. IIa. Kruik van gelige pijpaaarde, grotendeels aanwezig, hoogte 27 cm, met sterk afgeronde niet-ondersneden randlip en een driedelig oor; grootste omvang boven het midden van de buikhoogte; Stuart type 107 (cf. Stuart, pl. 4, 79), dat. vroeg II-IIa.

Diversen. Een wandfragment met een scherpe buikknik, waarop een rij indrukken van met fijn grint verschraald, uit de hand gevormd aardewerk (dat. ?).

Twee wandfragmenten van IJzertijdaardewerk (zgn. opspit ?), enkele crematieresten en een ijzeren nagel.

Opmerking: de grafgiften vertonen geen brandsporen.

De volgende vondsten zijn misschien van één graf afkomstig.

Terra sigillata. Een gaaf bord Drag. 31, stempel echter onleesbaar; dat. wrs. IIA.

Gevernist aardewerk. Fragmenten van een deukbeker met zandbestrooiing, techniek b, Brunsting type 2c, dat, eind I-II.

Gladwandig aardewerk. Vrijwel complete kruik van gelige vrij ruwe pijpaaarde met sterk afgeronde randlip, een korte hals en een tweedelig oor, geen scherpe hals-schouderovergang, grootste breedte op halve buikhoogte; Stuart type 109B, dat. IIa.

Op hals, rand en oor na complete kruik van vrij zachte gelige pijpaaarde, duidelijke overgang hals-schouder, grootste omvang boven het midden van de buikhoogte, waarschijnlijk Stuart type 107 (dat. eind I-vroeg II).

Opmerking: de vondsten vertonen geen brandsporen.

Uit het midden van deze bouwput afkomstig zijn:

Terra nigra. Fragmenten van een kom Holwerda vorm 52a, dat. II.

Gevernist aardewerk. Wandfragment, techniek b, met raadjesversiering.

Gladwandig aardewerk. Fragmenten van twee kruiken.

Ruwwandig aardewerk. Fragmenten van één of twee borden, Brunsting type 22, dat. II.

Fragment van een deksel ?

Diversen. Bodemfragment van met kwartsgruis verschaald uit de hand gevormd aardewerk.

Wandfragment idem, met plantaardige verschraling. .

Graf IJzertijd. (La Tène-periode), gevonden in de oostelijke korte wand van de bouwput huiskavels 1-6.

39 0; 167.78/438.23.

Schaal van met aardewerkgruis verschaald aardewerk, vrij ruwe vorm.

Op de schaal een dik pakket crematieresten.

Afm. diam. 28 cm, tekening R.O.B.

Gedeelte van een grote en diepe afvalkuil, gevonden in de noord-westelijke hoek van huiskavel 13. 39 0; 167.742/438.154.

Rand- en wandscherven van met aardewerkgruis, fijn zand of kwarts- of steengruis verschaald aardewerk, glad- en ruwwandig, deels besmeten.

Een klein aantal beenderfragmenten, een hoekig ronde wrijver of kloppsteen van vuursteen en enkele steenbrokken.

Datering: IJzertijd, mogelijk La Tène-periode.

25 m ten noord-westen van deze kuil kwamen in een door leden van de Historische Kring Kesteren in januari 1969 gegraven proefkuil (afm. 2 x 1 m) op een diepte van 1.20 m vondsten voor, die bestonden uit: scherven van met aardewerkgruis of kwartsgruis verschaald aardewerk, beenderfragmenten en enkele steenbrokken.

Datering: vermoedelijk IJzertijd.

39 0; 167.760/438.115. Rioleringsleuf. 1969.

Op een diepte van 0,75 m werden in een zeer donker gekleurde laag gevonden: enige scherven van met fijn tot grof kwartsgruis, een enkele maal met aardewerkgruis, verschaald aardewerk (Hilversum-Drakesteinaardewerk);

fragmenten vuursteen; beenderfragmenten, waaronder schedeldelen en kaken van een bunzing (verzonden naar mejuffrouw Dr.A.Clason, B.A.I., Groningen); brokken natuursteen.

Datering: Midden-Bronstijd.

39 0; 167.820/438.135. Bouwput. 1970.

Grote en diepe afvalkuil c.q. oude sloot.

Grote hoeveelheid scherven van blauwgrijs aardewerk en steengoed, een aantal gave stukken idem.

Datering: ME (XIV-XV).

HET MEDEDELINGENBLAD VAN DE HISTORISCHE KRING KESTEREN EN OMSTREKEN verschijnt onder redactie van het dagelijks bestuur van de Hist.Kring. Copy, geschikt voor ons blad wordt zeer op prijs gesteld.

redactieadres: A.van Ostadestraat 42,Kesteren.

Het mededelingenblad wordt toegezonden aan alle leden.

Kosten lidmaatschap momenteel f.7,50 per jaar.

Het bestuur bestaat uit de volgende personen:

A.Datema, Joost van den Vondelstraat 1, Kesteren. tel.08886-1354(thuis) 1398(school)
voorzitter.

J.A.E.de Kleuver, A.van Ostadestraat 42, Kesteren. tel.08886-1398(school)
Penningmeester en Secretaris.

J.van Dam, Kerkstraat 30, Kesteren-
Bestuurslid.

Ir.J.T.M.van Broekhuizen, J.P.Thijsselaan 60 Wageningen. tel.08370-13798
Bestuurslid.

E.F.Stephanus, Silvanusstraat 24, Kesteren. tel.08886-1411
Bestuurslid.

Houtvondsten te Maurik.

De gevonden houtresten, welke bij baggerwerkzaamheden te voorschijn kwamen, duiden zonder enige twijfel op wrakstukken van een schip uit lang vervlogen tijden (zie vondstbericht nr. 72, kaartblad 39.B.).

De gevonden wrakstukken werden getransporteerd naar de boerderij van den heer van Ommeren, Buitenweg, Maurik en aldaar opgeslagen.

De provinciaal archaeoloog, de Heer Hulst werd hiervan op de hoogte gesteld en bracht later een bezoek aan de boerderij, vergezeld van een medewerker van het R.O.B. Men vertelde mij, dat er maten waren genomen, terwijl er tevens een stukje hout werd afgezaagd. Of er tekeningen van gemaakt zijn, is mij onbekend en denkkelijk zal ook een koolstof C.14-datering wel achterwege gebleven zijn.

De vondsten waren bijna uitsluitend Romeins en duiden in de richting van een Romeinse vesting. Prof. Bogaard, Nijmegen determineerde deze vondsten als afkomstig van de vesting Manaricium.

Het wrakhout, dat gelijktijdig en op dezelfde plaats te voorschijn kwam, doen mij veronderstellen hier wrakhout te hebben ontdekt van gelijktijdige ouderdom. IJzer, op enkele handgesmede spijkers na, ontbrak volkomen. Binnen een tijdsbestek van enkele jaren zien wij in de Betuwe drie scheepswrakken opduiken en wel één te Kerk-Avezaath, één in Kapel-Avezaath (waarvan de Romeinse herkomst vaststaat) en één in Maurik. Alle drie hadden één ding gemeen, zij kwamen onder een zandpakket van 4/5 m te voorschijn.

Helaas was het onmogelijk het wrak te Kerk-Avezaath te bergen.

In Maurik vernam ik, dat de vondsten 4/6 m onder de waterspiegel gelijktijdig met de Romeinse dakpanfragmenten, tufsteen, tegels en haksel te voorschijn kwamen. Tot op heden is er niets bekend van een verspoeling, zodat ik veronderstel, dat wij hier een Romeinse of Romeins-Inheemse datering kunnen aannemen.

Keren wij terug naar de vondsten. De kielspanten, waarvan wij de breedte op resp. 3.40 m en 2.35 m vaststelden, moeten volgens mij midscheeps geplaatst worden. Een dergelijke plaatsing lijkt mij volkomen gerechtvaardigd, daar plaatsing in voor- of achtersteven op een min of meer vierkante boot zouden duiden. Wanneer mijn redenering juist is en er geen verspoeling heeft plaats gevonden, bevindt zich onder het 4-6 m dikke zandpakket alsnog de voor- en achtersteven, hetgeen te hopen zou zijn.

Even terug naar de voorlopige konklusies van Prof. Bogaars.

Aan de hand van vondsten (dakpanstempels en munten) kon een bewoning worden vastgesteld, die zich in de Romeinse tijd uitstreckte van 71 n.Chr. tot plus minus 350 n.Chr., hetgeen onder meer bevestigd werd door terra-nigra uit de 4de eeuw.

Met wat voor een soort boot hebben wij hier te doen. Hiervoor moet men zich verplaatsen in de eerste eeuwen na de jaartelling.

We weten, dat de Romeinen over handelsschepen en oorlogsbodems beschikten. Ook kunnen wij wel als vaststaand aannemen, dat hun vloot bestond uit grotere en kleinere oorlogsbodems, evenals bevoorradingschepen voor deze vloot.

Indien het een bevoorradingschip of handelsschip geweest zou zijn, hadden wij ongetwijfeld meer houtresten aangetroffen, gezien de bovenbouw die dergelijke schepen gehad moeten hebben.

Derhalve ben ik meer geneigd te veronderstellen, dat wij hier te doen hebben met een militaire patrouille-boot voor het vervoer van kleine troepen onderdelen, hetgeen niet zo onaannemelijk zou zijn gezien het onbedijkte stroomgebied van de Rijn met zijn ongetwijfeld vele inhammen en kreken.

Aan de hand van de gevonden kielspanen en een stukje van de hierop geplaatste bovenbouw zou men kunnen afleiden, dat het een platboomvaartuig geweest moet zijn met een geringe diepgang en uitgerust met (een zeil-mastgedeelte ?) roeiers.

Voor nauwkeurige maten, tekeningen en foto's verwijs ik naar vondst-berisht nr. 72 van A.W.N.-groep Veluwezoom Midden- en Neder-Betuwe. Helaas moeten nog vele vragen onbeantwoord blijven.

Het zou interessant zijn te weten, of deze boot ter plaatse of elders gemaakt werd. Een C.14 proef tesamen met chemische analyse zou hier wonderen kunnen doen en een datering mogelijk maken.

Technisch gezien zijn de Romeinen ter plaatse zeker in staat geweest een dergelijk vaartuig te bouwen. Ook de autochtone bevolking al dan niet onder Romeinse invloed moet in staat geacht worden een dergelijk vaartuig te maken.

Door de matige belangstelling van de zijde van het R.O.B. zal de oplossing van vele vragen wel naar de volgende generaties verschoven worden. Het klinkt bijna ongelooflijk in onze eeuw van techniek en welvaart, dat deze onbeschreven bronnen der archaeologie verloren moeten gaan.

Het motief geen man geen geld mag hier geen rol spelen, waar een wil is, is een weg.

Ik krijg echter de indruk (teleac-curses) dat men meer belangstelling heeft voor tonnen verslindende projecten, zoals het opgraven van een zeventiende eeuwse scheepswrak onder de engelse kust, hoe belangrijk dit ook is.

Over enkele jaren zal het wel niet meer mogelijk zijn nog iets te ondernemen, terwijl tevens de vraag rijst of er dan nog wel iets uit de bodem zal zijn af te lezen, gezien de ontgraving, die plaats vindt.

J.Buijs.

HEBT U BELANGSTELLING VOOR DE STREEKHISTORIE IN DE RUIMSTE ZIN DES WOORDS
WORDT LID VAN DE HISTORISCHE KRING KESTEREN EN OMSTREKEN.

Het handvuurwapen en zijn ontwikkeling.

In het historisch gebeuren heeft van alle werktuigen of gereedschappen het wapen - vooral het vuurwapen - de grootste invloed gehad op de mens (en dier) en zijn omgeving.

De oorsprong van het vuurwapen ligt in het duister. Wel spreken schaarse berichten rond het jaar 700 over het Griekse vuur. Doch, evenmin als het Chinese vuurwerk uit die tijd was dit nog geen buskruit. Het Griekse vuur was een mengsel van naphtha (een soort benzine), ongebluste kalk, zwavel en salpeter, een en ander vaak in vloeibare vorm. Door middel van een of andere vlammenwerper werd dit Griekse vuur naar de vijand gespoten, ofwel door middel van een vat brandend temidden van de vijand gedeponereerd middels een katapult. Soms kon zo'n mengsel wel een knal geven, indien het in een vat opgesloten was en door middel van een lont ontstoken werd. Zoiets als een carbid-bom, zoals wij die in onze jeugd wel maakten.

Volgens de overlevering zou de uitvinder een zekere Kallinikos zijn, een Syriër, die in dienst was van het Oost-Romeinse keizerrijk. Het eerst goed bewaarde geheim viel later in handen van de Arabieren, die er eerst zelf het hevigst mee bestookt waren. Deze gebruikten het op hun beurt weer tegen de kruisvaarders, die er tot hun schrik en ontsteltenis kennis mee leerden maken. Behalve het brandstichtend vermogen was het vooral de knal, die een groot psychologisch effect teweeg bracht. Doch ook het westen nam dit strijdmiddel spoedig over en vervolmaakte het, ofschoon het 2e Lateraanse Concilie van 1139 het gebruik ervan verbood, als zijnde onmenselijk en onchristelijk. Reeds vóór 1139 beschreef de geleerde Robert Bacon een mengsel van salpeter, houtskool en zwavel in de mengverhouding van 75:15:10. Dit was dus wél buskruit en in het begin van de 14e eeuw komen de eerste berichten over het gebruik van een soort kanonnen, althans van schiettuig, waarbij gebruik gemaakt werd van buskruit. De ontwikkeling van het kanon moet dus ergens gelegen hebben in de 13e eeuw. Er zullen wel allerlei proefnemingen aan vooraf gegaan zijn, vóór men op het idee kwam een dergelijk wapen te maken.

Misschien plaatste men in het begin in een vlammenpuit een pijl en bemerkte men, dat deze bij het ontbranden van het mengsel werd weggeslingerd. De zaak zal ook wel eens een keer geëxplodeerd zijn en men ging steviger vlammenspuiten maken. In elk geval weten wij uit afbeeldingen, dat deze allereerste vuurwapens de vorm hadden van een vaas. Ook werden hieruit eerst alleen pijlen afgeschoten.

De eerste berichten over het gebruik van "echte" kanonnen stammen uit 1320 en deze werden vermoedelijk het eerst gebruikt bij het beleg van Cividale in Italië door Duitse soldaten.

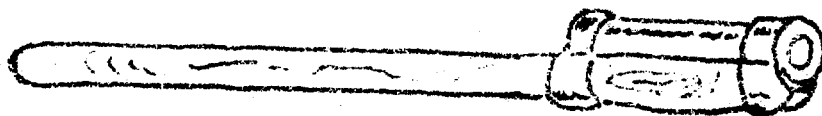
Ondanks de verhalen, dat het buskruit door de Chinezen is uitgevonden, die wel verschillende soorten vuurwerk kenden en zelfs vuurpijlen op de vijand afschoten, was dit vuurwerk hoogstwaarschijnlijk geen buskruitvuurwerk en is het echte buskruit vermoedelijk ontwikkeld in het gebied van de Nederrijn en heeft zich van daaruit verspreid naar andere streken.

Spoedig ging men nu over tot het vervaardigen van hand-vuurwapens en ontstond in $\pm$ 1380 het eerste handkanon, $\pm$ 1420 de haakbus met spoedig daarop een eenvoudig lontslot gemonteerd. Deze eerste kanonnen en handkanonnen werden van allerhande materialen vervaardigd. Strippen ijzer welke door middel van banden aan elkander geklonken waren, van hout met ijzer versterkt, van klei, brons, ijzer met leer of zijde omwikkeld enz. Pas tegen het einde van de 15e eeuw ging de ontwikkeling van het handvuurwapen sneller. Het eenvoudige lontslot (sepentine) werd spoedig (1475) verbeterd door de lonthouder (een soort haan) met behulp van een veer op het zundgat van de loop neer te doen slaan, indien men aan een trekker trok. Vanzelfsprekend waren deze lichte wapens allen voorladers en dit type wapen, het lontslotmusket, is in Europa tot $\pm$ 1700 in gebruik geweest en in het Oosten tot $\pm$ 1900. Wordt vervolgd.

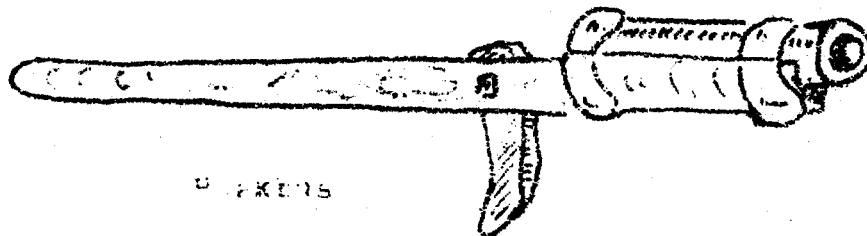
E.F.Stephanus.

Vosskanon

Handkanon

Muskets

Onze bibliotheek.

Op verzoek en speciaal voor de nieuwe leden wijzen wij hier nogmaals op onze bibliotheek.

Deze is ondergebracht in de personeelskamer van de Openbare Prinses Marijkaschool, Nedereindeestraat 25a in Kesteren. Wie van de bibliotheek gebruik wil maken om iets te raadplegen of te lenen, kan contact opnemen met de voorzitter of de secretaris. De eerste twee lijsten van ongeveer 75 aanwezige werken zijn verschenen in "Mededelingen van de Historische Kring Kesteren en Omstreken" 1-2 en 1-3. Wie niet in het bezit is hiervan, kan een overdruk van deze lijsten verkrijgen.

Hieronder volgt een lijst van nieuwe door schenking, ruiling of aankoop verkregen boeken en tijdschriften:

A.Roes - Vondsten van Dorestad.

Ir.H.Egberts - De bodemgesteldheid van de Betuwe.

Prof.Dr.H.Brunsting - 400 jaar Romeinse bezetting van Nijmegen.

Dr.W.A.van Es - De Romeinen in Nederland.

A.Bruyn - Nieuwe vondsten van middeleeuws aardewerk in Zuid-Limburg.

J.A.Brongers - 1833: Reuven in Drenthe.

~~Volk in nood, oorlogsgedenkboek van de Betuwe.~~

A.P.de Fleuver - Genealogie van het geslacht Guichenon de Chastillon.

Idem - Genealogie van Hoolhorst.

Idem - Genealogie van Van Lelyveld.

G.van der Heide - Graven naar het verleden.

(Handboek en dia's met handleiding bij de Teleac-
cursus Archeologie).

Drs.L.Louwe Kooijmans en Dr.P.Stuart - Prehistorie en vroegste geschiedenis van ons land.

~~Catalogus van de tentoonstelling "Rhein und Maas - Kunst und Kultur 800-1400", Keulen 1972.~~

Overzicht van Provinciale, Regionale en Lokale Historische Verenigingen in Nederland, 1972.

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (R.O.B.) - Berichten (jaarboeken) 1965-1966, 1967, 1968, 1969, en 1970-1971.

R.O.B. Jaarverslagen 1967, 1968, 1969, en 1970.

R.O.B. Overdrukken van belangrijke archeologische en historische artikelen, nummer 1 tot 41.

A.W.N.-Werkgroep "Midden- en West-Betuwe"- Jaarverslagen 1969 t/m 1971 en 1972.

A.W.N.-Werkgroep "Nijmegen en Omgeving" - Jaarverslagen 1968, 1969, 1970, 1971 en 1972.

Gelders Oudheidkundig Contactbericht, nr. 39 t/m 51 en 56.

Kontaktblad van de Historische Vereniging "Tweestromenland", nr. 12, 13, 14, 15 en 16.

Johan van Os - Uit Batenburgs verleden.

Aanvullingen ledenlijst per 1 mei 1973.

Nieuwe leden:

Mej. H.Scholten, Hoofdstraat 50, Kesteren.

H.M. de Kruijff, Grote Brug, Tiel.

H.K. Nanninga, Bantuinweg 64, Rhenen.

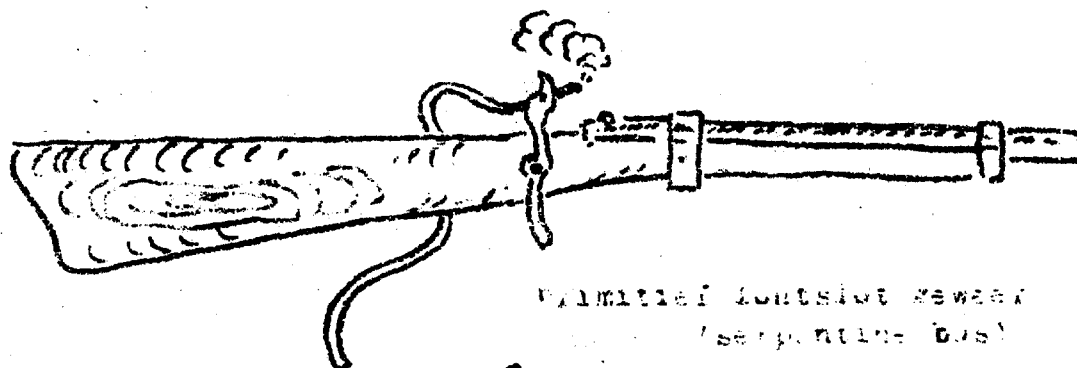
Dr. J.J. Oversteegen, Rijndijk 29, Lienden.

Mevr. M.J. Desmet-Goedhals, Silvanusstraat 22, Kesteren.

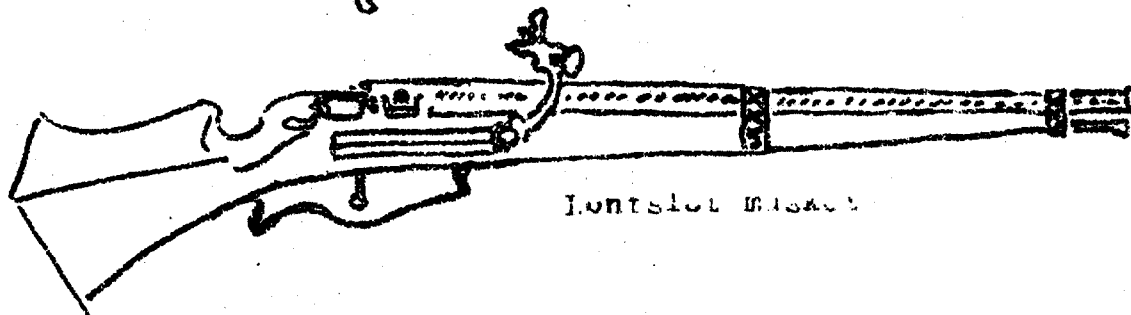
Overleden:

C.J. van Holst van Ingen, Doorn.

M.K. Scholten, Kesteren.

Primitief lontsiet geweer
(serpentine gun)

Lontsiet misak

DEZE ILLUSTRATIES BEHOREN BIJ HET ARTIKEL OP BLADZIJDE 14.